

TÖRÖK LAJOS IRODALMI MUNKÁSSÁGAHOZ.

Gróf Török Lajost, a kassai tanulmányi kerület főigazgatóját (1748—1810) eddig mint Kazinczy Ferenc hivatali főnökét és későbbi apósát tartotta számon az irodalomtörténet. Szinnyi nagy lexikona, rövidre fogott életrajza után, mindössze három munkájáról számol be, közülük az első az ifjúság nevelésével, a másik kettő a népszerű orvostudománnyal foglalkozik, tehát olyan tárgyakkal, amelyek csak ritkán szokták felkelteni az irodalomtörténészek érdeklődését.

Harsányi István volt az első, aki egy posztumusz cikkében ezeken az ismert adatokon túlmenőleg Török Lajosnak tulajdonította az 1790-es évek két ismert és nagyhatású röpiratát, amelyet addig általában Barits Adalbert, pesti jogi professzor (1742—1813) munkájának hittek.¹ E két röpirat, a *Dissertatio statistica de potestate ezequente regis Angliae* és a *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hungariae* először fejtette ki Magyarországon azt a gondolatot, hogy az angol és a magyar alkotmány hasonlít egymáshoz, mert hiszen — amíg Európa többi országában abszolút monarchák uralkodnak — e két alkotmány szerint csak a király és az országgyűlés együttes működése hozhat törvényt és kettejük együttműködése teszi ki az „alkotmányt“. Ez a nagyhatású gondolat nemcsak az egykorúak körében keltett élénk visszhangot (így még ugyanabban az évben megismételte Aranka György ugyancsak jólismert tanulmánya: *Anglus és Magyar igazgatásnak egyben-vetése*, Kolozsvár, 1790, majd pedig sok más kortárs), hanem attól kezdve egészen a jelen századig éreztette hatását közjogi és politikai gondolkodásunkban.

A két névtelenül megjelent röpirat, a *Dissertatio statistica* meg a *Conspectus* szerzősége körül már csak az is zavart okozott, hogy — amint az Harsányi cikke alapján is feltehető volt — azok 1790 folyamán két kiadásban is napvilágot láttak, de különböző címlappal. Török Lajos, a kassai főigazgató először Kassán nyomtatta ki művét, az Ellinger nyomdában, oktáv alakú, igen szép bibliofil kiadásban.² Ez a kiadás címlapján mindössze a következő felírást viseli: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et*

Hungariae és nem tünteti fel a kiadás helyét és évét. A *Conspectus* szövegének közlése után azonban új címlappal (*Dissertatio statistica de potestate exequente regis Angliae*, 1790) és új lapszámzással közli a *Dissertatiót* is.

Kevéssel utóbb Pesten is megjelent a röpirat, Trattnernél, 16-od réttű, egyszerű külalakban. Ennek címlapja csak a *Dissertatiót* tünteti fel (*Dissertatio statistica de potestate exequente regis Angliae*, 1790) és utána folyamatos lapszámzással, külön címlap nélkül közli a *Conspectust*. Ennek egy példánya Széchenyi Ferenc könyveivel került a Széchenyi könyvtárba (jelzete Britt. 250) és címlapján egy kéziratos bejegyzés található, amely Barits Adalbertet nevezi meg a munka szerzőjének.

Ez a kéziratos bejegyzés lett azután a tévedések forrása. Nyilván ennek alapján osztotta be a Széchenyi könyvtár katalógusa a két röpiratot Barits munkái közé és ezt követte Petrik (I., 181), Ballagi Géza³, majd pedig Concha Győző⁴, a röpiratok lelkes népszerűsítője és tőlük kiindulva ez a nézet vonult be tudományos köztudatunkba. Pedig az egykorúak mit sem tudtak Barits szerzőségéről; nem tudott róla Horányi (Nova memoria, 292, 762), Katona (Hist. crit. XLI., 558) vagy Fejér (Hist. Acad. Pazm., 141) sem, de nem tudott róla Horvát könyvpéldánya sem.

Harsányi István említett kutatásait Kazinczy sajátkezűleg írt könyvtár-katalógusára alapította, amit Kazinczy könyvtárával együtt a híres pataki iskola őriz. Ebben a katalógusban Kazinczy jegyezte fel, hogy a *Dissertatio* szerzője gr. Török Lajos. Bár Kazinczy, mint Török bizalmasa és lelkiismeretes bibliográfus, e tekintetben hiteles tanúnak számíthat, tudományunk mégis bizonyos kétkedéssel fogadta Harsányi állítását, aminek az volt az oka, hogy az 1790-es évek nagyszámú, névtelen röpiratának szerzőit illetőleg még ma is elég nagy bizonytalanságban vagyunk és a legtöbb munka dicsőségéért két-három író is versenyez.

Most azonban — úgy véljük — a röpirat szerzőségének kérdését kétségtelenül el lehet dönteni Török Lajos javára. Az *Orpheus*-ban, Kazinczy folyóiratában ugyanis megjelent egy cikk *Anglia és Magyar Ország igazgatások formájának elő-adása* címmel⁵, amely nyomban feltünteti a szerzőjét is: „Irtta Hazafi-Társunk Gróf . . r . . . j . . .“ A kipontozott névben természetesen nyomban gróf Török Lajosra ismerünk és a cikk címe is a *Conspectus* fordításának látszik.

Valóban, a cikk nem egyéb, mint a *Conspectus* fordítása, amiről már az első mondat egybevetése is meggyőzhet. A *Conspectus* kezdete:

Prima Regum Angliae Praerogativa illa est, quod omnes per Regnum Dignitates et Honores conferant, Proceres, Nobilesque creent; quod pariformiter Regibus Hungariae quoque competit etc.

Az Orpheus cikke viszont így kezdődik:

Az Angliai Királynak egyik hatalma az, hogy az Országban minden hivatalt, s Méltóságokat maga osztogat; s egyedül maga nemesít. — Ez a hatalom nálunk is magáé a Királyé stb.

A két szöveg a továbbiakban is szóról szóra egyezik, mindössze avval a csekély eltéréssel, hogy az Orpheus az V. fejezethez két magyar közjogi vonatkozású jegyzetet fűz, ami a *Conspectus*-ból hiányzik.

Mindennek alapján a *Conspectust* és a *Dissertationot* kétségtelesenül Török Lajos munkájának kell tulajdonítanunk és a külső érvek még csak megerősítik szerzőségét. Köztudomású ugyanis, hogy Kazinczy és baráti köre rendkívül erős mértékben érdeklődött az angol kultúra iránt és amíg Bessenyeiék még francia vagy olykor német fordításban olvasták kedvence angol szerzőiket, Kazinczyék iparkodtak az eredeti szöveghez eljutni. Maga Kazinczy Hajnóczyval, az angol alkotmány másik nagy tisztelőjével együtt tanult angolul.⁶ Barátaival együtt eredetiben igyekezett tájékozódni az angol irodalomban és azt rendszeresen megismertetni a magyarral; így pl. az Orpheus kötetei Török Lajos értekezésén kívül még sok más angol vonatkozást tartalmaznak. Sőt, maga Kazinczy is élénken érdeklődött az angol alkotmány legérdekesebb szerve, a parlament iránt. Kéziratban maradt egy fordítása, amely „Angliai Parlamentum. Konrektor Móritz Ur levele. London, 1782. Jun. 18“ címet viseli és amely egy parlamenti ülés lefolyását meg a „parlamentumi tagságra“ való választást írja le.⁷ Ez a kézirat, a rajta lévő dátumból ítélve, talán korábban készült, mint Török Lajos értekezése és így igen kézenfekvőnek látszik, hogy a Kazinczyval bizalmas viszonyban lévő Török Lajos volt az első, aki nyomtatott munkával hívta föl a magyar közvélemény figyelmét az angol alkotmányra és annak hasonlóságára.

Végül legyen szabad megmagyarázni az Orpheus cikkének egy szavát, ami egyúttal Török Lajos forrásait és szellemtörténeti helyét is megjelölheti. Az Orpheus úgy nevezi meg a cikk szerzőjét, hogy „írta Hazafi-Társunk“ és ez a kitétel a szerző neve mellett azon korban is feltűnést keltő különösség volt. A cikk élén nyilván azért kellett hangsúlyozni, hogy magyar szerző írta, mert az angol-magyar alkotmány hasonlóságának már volt egy halvány nyoma a világirodalomban — Montesquieunél, aki oly hosszú időn át hatott alakítóan a magyar politikai és közjogi gondolkodásra. Montesquieu, aki 1728-ban meglátogatta a magyar országgyűlést, már az *Esprit des Lois*-ban (1748) az angol alkotmányt állította mintaképként olvasói elé, mivel az az önkényuralommal szemben biztosítja az egyén szabadságát. A könyv egyik fejezetében pedig szorosán egymás mellé kerül a mintának tekinthető angol és a magyar állapot (VIII. könyv, IX. fejezet):

Combien la noblesse est portée à défendre le trône.

La noblesse Angloise s'ensevelit avec Charles premier sous les débris du trône; et avant cela, lorsque Philippe second fit entendre aux oreilles des François le mot de liberté, la couronne fut toujours soutenue par cette noblesse, qui tient à honneur d'obéir à un roi, mais qui regarde comme la souveraine infamie de partager la puissance avec le peuple.

On a vu la maison d'Autriche travailler sans relâche à opprimer la noblesse Hongroise. Elle ignoroit de quel prix elle lui feroit quelque jour. Elle cherchoit chez ces peuples de l'argent qui n'y étoit pas; elle ne voyoit pas des hommes qui y étoient. Lorsque tant de princes partageoient entr'eux ses états, toutes les pieces de sa monarchie immobiles et sans action tombaient, pour ainsi dire, les unes sur les autres. Il n'y avoit de vie que dans cette noblesse qui s'indigna, oublia tout pour combattre, et crut qu'il étoit de sa gloire de périr et de pardonner.

Az angol és a magyar nemesség közti hasonlóság bizonyára nemesak Montesquieut, hanem egykorú magyar olvasóit is megragadta, mert hiszen Mária Terézia örökösödési háborúi alatt a magyar nemesség is, akár az angol, „megtiszteltetésnek vette, hogy engedelmeskedjék királyának, de a legnagyobb gyalázatosságnak tekintette, hogy hatalmát megossa a néppel“. Montesquieu hasonlatától valóban csak egy gondolati lépés kellett ahhoz, hogy a magyar nemesség szerepe után az országgyűlést és az alkotmányt is összehasonlítsák az angollal!

Montesquieu könyve nyomban a megjelenése után rendkívül népszerű lett a magyar politizáló nemesség körében⁸, akik hamarosan más, népszerű könyvekből még részletesebben megismerhették az angol alkotmányt. Így igen sokan forgatták William Blackstone híres angol jogtudós (1723—1780) hatalmas könyvét: *Commentaries on the Laws of England* (4 kötet, 1765—9).⁹ Blackstone-nál sokkal népszerűbb volt Jean Louis de Lolme svájci publicista (1740—1806) könyve, amely már a címében is az alkotmányok összehasonlítását ígéri (*Constitution de l'Angleterre ou Etat du Gouvernement Anglois comparé avec la Forme Républicaine et avec les autres Monarchies de l'Europe*, Amsterdam, 1771). Ez a könyv az akkori Európa egyik legnépszerűbb olvasmánya volt, jóformán évente jelent meg belőle újabb kiadás Hollandiában, Svájcban vagy Németországban. Egy 1791-es rendőri jelentés megemlítette, hogy amikor egyik újabb kiadását Pestre meghozatták, egy óra leforgása alatt kerek száz példányban elfogyott.¹⁰ Könyvtáraink számos darabját megőrizték: az 1771-es első kiadás megtalálható gr. Sándor könyvei között; két amszterdami kiadás (1774, 1778) és két német fordítás (1776, 1819), tehát négy példány gr. Széchenyi Ferenc gyűjteményében; egy genfi kiadás (1787) Jankovicsnál, egy boroszlói francia kiadás (1791) Vörös

Antal könyvei között stb. Sőt, Lolme könyvét még a következő század elején is szívesen vásárolták és idézték a magyarok.

Az angol alkotmány ismerete tehát kétségtelenül francia közvetítéssel került hazánkba és az angol alkotmányt elég alaposan megismerhette az a magyar is, aki nem tudott angolul. Éppen ezért, bár nincs tudomásunk róla, hogy Török Lajos angolul tudott volna, vagy hogy angol orientációjának más jelét is felmutatta volna — de Baritsról sem tudunk ilyet — nyugodtan tarthatjuk őt a két röpirat szerzőjének.

Mindezek alapján a két röpiratot, a *Dissertation* és a *Conspicuum* ki kell törölnünk Barits művei közül, aki egyébként a királykoronázásról írt művével és Abaffy körében tanúsított magatartásával szintén a francia felvilágosodás hívének mutatkozott. A magyar-angol alkotmány-összehasonlítás sokáig népszerű gondolatának az érdeme kétségtelenül Török Lajosé, akit nemcsak a két röpirat szerzőjének, hanem az *Orpheus* munkatársának is nevezhetünk.

KÓSA JÁNOS

¹ MKSzele, 1939, 187—8.

² Ennek jelzete Hung. j., 320 a Széchenyi könyvtárban, ahová Horvát István könyvtárából került.

³ A politikai irodalom Magyarországon, 1885, 525—8.

⁴ A kilencvenes évek reformeszményei, 1885, 188 s. köv. ll.

⁵ Orpheus, 1790, I., 327—42.

⁶ Kaz. lev. XIX., 85.

⁷ Ismerteti Harsányi István, Irodalomtörténet, 1913, 285—7.

⁸ Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon, Bpest, 6. n., 23 l.

⁹ Ebből a 10. kiadás (London, 1787), valamint a francia fordítás (Párizs, 1776) megtalálható Széchenyi Ferenc könyvei között. Az egykoru röpiratok gyakran említik Blackstone nevét. Az egyik, feltehetőleg Ausztriában nyomtatott, de nálunk is elterjedt röpirat (*Ein Vertheidiger des Volkes an Kaiser Joseph den Zweyten*, 1785, 4 l.) Blackstone művének német fordítását is említi, de ennek könyvtárainkban nem találtam nyomát; 1790 utáni német fordításai viszont fellelhetők.

¹⁰ Eckhardt i. m. 116. l.